

debat anmeldelser

DANSK IDENTITETSHISTORIE SET FRA 2022

Den internationale udvikling på det nationalismeteoriske felt er løbet fra den dominerende tilgang til dansk identitetshistorie. Der er således god grund til at kaste et kritisk blik på dansk identitetshistorie og skitsere de nyere teoretiske alternativer som tegner sig. Det vil jeg gøre i dette debatindlæg.

Afsættet er følgende: i slutningen af det 19. århundrede ”lagde moderne massekommunikation grunden til en identifikation med det at være dansk, et forestillet fællesskab, som man identificerede sig med fra forskellige sociale og politiske sigtelpunkter”, har jeg for nylig skrevet i undervisningsbogen *En Danmarkshistorie*.¹ Kernebudskabet her er, at den avisbårne sociale kommunikation tog sigte på særlige sociale klasser, som både abonnerede på avisen og det politisk og nationale identifikationstilbud, som blev kommunikeret. Det skabte på en og samme tid både politiske, klassebårne og nationale identifikationer.

Det virker måske en kende prætentøst at starte en artikel med at citere sig selv. Men citatet udtrykker, i lærebogens komprimerede form, et forsøg på at formulere en tolkning af national identifikation, som rækker ud over de tolkninger, som blev grundlagt under den moderne nationalismeforsknings gennembrud i 1980’erne og endnu præger meget af den danske forskning i national identitet. Her anskues folket i nationalstaten som en grundlæggende statisk og harmonisk størrelse. Forestillingen om danskhed kobles stærkt til Grundtvig. Og det nationale udparcelleres fra andre sociale identifikationer.

I stedet trækker jeg på senere forskning og ’post-klassiske’ teorier, som understreger nationen som dynamisk og modsætningsfyldt, men som hidtil ikke har

---

1 Jørgensen: ”Fra enevældig helstat”, 266.

sat sig mange spor i dansk historieskrivning.² Hensigten med mit bidrag er derfor at introducere de teoretiske overvejelser, som har ledt mig frem til det indledende citat. Fokus vil være på det, jeg vil kalde grundtvigianismetesens, som jeg er grundlæggende kritisk over for. Begrebet dækker over en særlig tilgang til identitetshistorien, der ser Grundtvig selv eller den grundtvigianske bevægelse fra sidst i 1800-tallet, som forklaringen på én specifik national identitet i Danmark. Først vil jeg give et kort rids af forskningen før grundtvigianismetesens opkomst, hvorefter jeg vil gå i dybden med Uffe Østergårds tolkning af danskernes førbedste grundtvigianske nationalkarakter, som jeg anser for det vigtigste og mest indflydelsesrige bidrag til grundtvigianismetesens og til dansk identitetshistorie i det hele taget. Derefter vil jeg kort se på tesens nyere efterklange i dansk historieskrivning. Afslutningsvis vil jeg kort introducere nyere teorier om national identitet eller rettere national identifikation. Identifikationsbegrebet forekommer mig centralt, fordi det signalerer et fokusskifte væk fra makrostrukturelle forklaringer på massernes passive nationalisering og skabelsen af en national identitet til mere aktørorienterede forklaringer med fokus på sproglige meningsskabelse, konkurrerende nationale fortællinger og aktiv tilegnelse og identifikation. Det er dette fokusskifte, jeg gerne vil bidrage til på de følgende sider.

FØR GRUNDTVIGVIANISMETESEN

I 1980'erne sås en begyndende forskningsinteresse for nationalismestudier blandt antropologer, folkemindeforskere og historikere.³ I 1988 påbegyndtes projektet Dansk Identitetshistorie, og samme år satte den voksende internationale teoretiske og historiske interesse i national identitet sit første skriftlige spor i en dansk kontekst.⁴ Indtil begyndelsen af 1990'erne synes den status, som Grundtvig og grundtvigianismen blev tildelt i historikernes tolkninger af nationale identifikationsprocesser at være afgrænset til den grundtvigianske bevægelse og til landbefolkningen. Det gjaldt også for værket *Dansk Identitetshistorie*, med en enkelt undtagelse som jeg skal vende tilbage til i næste afsnit, som tager grundtvigianismetesens op.

Det vil være synd at sige, at der er mange værker eller artikler at henvise til, som behandlede national identitet eller identifikation. Efter Anden Verdenskrig synes danske historikere ikke at have været interesseret i det nationale i almindelighed eller grundtvigianismen i særdeleshed. I de relevante bind af *Politikens Danmarks historie* fra midten af 1960'erne satte hverken Grundtvig eller grund-

2 Özkiřimir: *Theories of nationalism*, 169; En undtagelse er Christensen: *Vi ved bedst selv, hvad vi er*.

3 Fx *Stofskifte*; Adriansen: *Fædrelandet*; Jensen: "Diskussion", 327f.

4 Østergård: *Hvad er en nationstat?*; Se dog også *Stofskifte*, hvor der henvises til både Eric Hobsbawms, Ernest Gellners og Benedict Andersons bøger fra 1983.

vigianismens sig mange spor.⁵ Det samme gjaldt Historikergruppens Danmarks-historie fra 1950.⁶ Det gjaldt for begge værker, at de skrev i en national ramme, som ikke i sig selv gav anledning til udforskning. Historikergruppen, fx, ønskede at "skrive en samlet skildring af det danske folks liv og historie",⁷ men dette gav ikke anledning til at undersøge nationale integrationsprocesser eller bevægelser.

H.P. Clausen, som i sin forskning interesserede sig for det nationale spørgsmål i Sønderjylland i det 19. århundrede, bidrog som en af de første til dansk identitetshistories lange linjer på et overordnet og tentativt niveau. Grundsynspunktet var hos ham, at der "udvikledes en national og folkelig ideologi, som giver en fælles, dansk referenceramme, uanset tilhørsforholdet til forskellige samfundsgrupper." Hvad angår Grundtvig og den bevægelse han gav inspiration til, havde den sine begrænsninger, og den var i Clausens optik en blandt flere nationaliserings-agenter.⁸

Clausens tolkning var så vidt jeg kan vurdere repræsentativ for den måde identitetshistorien i Danmark overordnet blev skrevet indtil omkring 1990. Der findes også bidrag efter 1990 med denne tilgang, der vægter den fælles referenceramme som Clausen og som også betoner, at der er flere spillere på banen med hver deres konkurrerende nationale fortælling, som ses fx hos Niels Finn Christiansen.⁹ Den synes også at komme til syne i værket *Dansk Identitetshistorie*, som udkom i fire bind i 1991 og 1992. Men værket er i høj grad præget af detaljerede delstudier, der ikke tegner et samlet billede af de lange træk i den nationale integrationsproces. Det eneste man kan sige er, at de bidrag der trækker længere linjer, ikke lægger op til en tolkning som den, grundtvigianismetesen tilbyder.¹⁰

GRUNDTVIGIANISMETESENS GENNEMBRUD

Uffe Østergård publicerede godt nok den første version af sin i denne sammenhæng helt centrale tese om grundtvigianisme og danskhed i 1984, men den synes ikke at have fået nogen videre opmærksomhed før den så dagens lys i en ny

5 Dybdahl: "De nye klasser", 51f om folkelig vækkelse. I de efterfølgende bind af Erik Rasmussen og Frantz Wendt optræder hverken Grundtvig eller grundtvigianismen.

6 Hvidtfeldt et al.: *Danmarkshistorie*, 163ff. Historikergruppen blev dannet under Anden Verdenskrig, og var en løst organiseret gruppe af yngre historikere fra Københavns Universitet med Troels Fink og Kjeld Winding som de mest kendte.

7 Hvidtfeldt et al.: *Danmarkshistorie*, 399.

8 Clausen: "Hvor længe varede det 19. århundrede kulturelt?", 10f, citat s. 10.

9 Niels Finn Christiansen: "Folkets Danskhed"; Se også Povl Bagge, "Nationalisme, antinationalisme"; Haaning: "Kampen om det nationale".

10 Rerup: "Fra litterær til politisk nationalisme." Rerup: "Folkestyre og danskhed"; Se også Rerup: "Tiden 1864-1914", 16, 134; Rerup: "Grundtvig and 19th Century Nationalism", 24f; De relevante bind 10-15 af Olsen (red.): *Danmarkshistorie* tegner det samme billede. Se også Jensen: "Danmarkshistorie", 124ff.

udgave i 1992.¹¹ En undtagelse herfra er formodentlig den borgerlige debattør Henning Fonsmarks debatbog *Historien om den danske utopi*, som udkom i 1990, og som formodentligt havde Østergårds artikel som en del af sit teorigrundlag. Fonsmark placerede Grundtvigs nationale tænkning centralt i sin forklaring på den både udgiftsmæssigt og velfærdsmæssigt evigt ekspanderende, umyndiggørende og formynderiske velfærdsstats udvikling. Sammen med socialistiske træk gennemsyrede grundtvigianismen det danske samfund og dansk kultur, og det er denne syntese af Marx og Grundtvig, som ifølge Fonsmark forklarer velfærdsstatens vækst.¹² Det forekommer rimeligt at tildele bogen betydning for den efterfølgende debat om grundtvigianisme og dansk kultur,¹³ og som et bidrag til grundtvigianismetesens etablering. Men Fonsmarks ærinde er dog ikke at vise, hvorledes grundtvigianismens dominans var blevet bragt i stand historisk. Grundtvigiansk kulturel og politisk dominans forudsættes, men vises ikke. Den optræder alene som eksplanans ikke som eksplanandum.

Grundtvigforskere som Gustav Albeck og Flemming Lundgreen-Nielsen tog det for givet, at danskheden havde sin rod i Grundtvigs tænkning. I sit bidrag til *Dansk Identitetshistorie* fra 1991 analyserede Lundgreen-Nielsen et udvalg af Grundtvigs tekster, hvilket skete ud fra den præmis, at Grundtvig besad en særlig evne til at få sin forståelse af det danske accepteret, og at denne accept kun blev større som tiden gik: "Hans tanker om det nationale er formuleret og gang på gang gentaget i sange og salmer, taler og skrifter. Derfra har hans ideer kunnet sprede sig gennem de folkehøjskoler, hans elever og tilhængere i løbet af en generation eller halvanden fik gjort til en umistelig del af dansk livsform."¹⁴

Hvordan denne spredning af Grundtvigsk tankegods skete i praksis blev ikke undersøgt. Lundgreen-Nielsen pegede på mundtlighedens betydning, men holdt sig alene til afsendersiden,¹⁵ dvs. Grundtvigs tekster. "Men den når frem," og kom dermed til at forme samtidens og dermed eftertidens opfattelse af dansk folkekarakter. Tålmodighed og manglende fanatisme hørte med til denne folkekarakter, ligesom sindighed, varm humor og evne til at glædes over de små ting, konstateredes det med henvisning til 'udlændinges' blik på gode danske egenskaber. Lundgreen-Nielsen fandt således, at Grundtvig har haft afgørende betydning for vor forestilling om dansk identitet først på et bevidsthedsmæssigt plan, hvorfra det langsomt og indirekte påvirker det politiske.¹⁶ Implikationerne af dette var store:

---

11 Damsholt, "National karakterens genkomst"; Leilund: "Grundtvig i dansk identitetshistorie".

12 Fonsmark: *Historien om den danske utopi*, 85ff.

13 Pedersen: "Grundtvig på anklagebænken", 204.

14 Lundgreen-Nielsen: "Grundtvig og danskhed", 10.

15 Jensen: "Dansk Identitetshistorie", 78.

16 Lundgreen-Nielsen: "Grundtvig og danskhed", 174ff, citat s. 174.

Det interessante i en dansk identitetshistorie er, at alt det, der i Tyskland fører fra Herder og Fichte til katastroferne under Vilhelm 2. og Hitler, i Danmark bliver til folkehøjskole, andelsbevægelse og parlamentarisk og folkelig kultur bygget på samtale og kompromisser – ideelt set altid med respekt for mindretal.¹⁷

Dette syn på Grundtvigs rolle bifaldes af Albeck i sin anmeldelse af bogen: "for di N.F.S. Grundtvig er hovedpersonen i den udvikling, den proces, som indadtil gjorde den danske stat fra et dynastisk monarki – omfattende flere nationaliteter – især tyskere – til et nationaldemokrati (...)."¹⁸ For både Lundgreen-Nielsens og Albecks vedkommende kan man konstatere, at Grundtvigs hovedrolle tages for givet. Det underbygges hverken empirisk eller teoretisk, hvorledes Grundtvigs udlægning af det nationale og det folkelige fik den hævdede gennemslagskraft på dansk livsform og folkekarakter.¹⁹

GRUNDTVIGIANISMETESEN I UFFE ØSTERGÅRDS UDFORMNING

Uffe Østergårds udlægning fremstår som den mest indflydelsesrige repræsentant for grundtvigianismetesen og inkluderer en bestræbelse på at give tesen en teoretiske fundering. "Hvad er det "danske" ved Danmark?", spurgte Uffe Østergård første gang i 1984 i en artikel der siden er kommet i mange udgaver og på mange sprog. Svaret har gennemgående været det samme, og bygger på en marxistisk inspireret klasseanalyse, en teori om den dominerende klasses kulturelle hegemoni og en deraf følgende førbevidst nationalmentalitet eller nationalkarakter.

Østergårds analyse gør det muligt for ham at udpege en række karaktertræk, som kendetegner den danske nationalmentalitet eller nationalkarakter, der er rodfæstet i, hvad der oprindeligt var gårdmandsklassens grundtvigianske ideologi. Det handler om den uhøjtidelige måde at være højtidelig på og den ikke-nationalistiske måde at være national på. Den massive selvglæde er ifølge Østergård typisk dansk: danskerne føler sig som et lille, venligt og i demokratisk henseende overlegent folk. Dette har givet et skeptisk forhold til omverdenen, især i forholdet til Tyskland, men også til det europæiske fællesskab. Samtidig har den skabt en særlig dansk form for liberal politisk kultur, som Østergård finder central for at bestemme baggrunden for den relativt demokratiske karakter af den politiske og sociale herskabsform i Danmark, som er karakteriseret ved Grundtvigs begreb om folkelighed, det vil sige vægt på frihed og åbenhed over for andre grupperes rettigheder og interesser, og den påfaldende grad af konsensus og stabilitet, som kendetegner dansk politisk kultur. Klassekampen i Danmark

17 Lundgreen-Nielsen: "Grundtvig og danskhed", 173.

18 Albeck: "Dansk Identitetshistorie", 290.

19 Det samme gælder Dyce: "N. F. S. Grundtvig" og Yahil: "National Pride and Defeat".

har siden slutningen af 1800-tallet udspillet sig inden for rammerne af en tvær-klasssekonsensus.²⁰

Denne danske nationalkarakter eller nationalbevidsthed har ifølge Østergård karakter af en nationalmentalitet eller politisk kultur, som er resultatet af etableringen af et nationalt politisk fællesskab i det 19. århundrede. Den er ikke noget den enkelte vælger til eller fra, men derimod noget den enkelte mere eller mindre er, fordi vedkommende er opvokset i en dansk national kultur. Der er således tale om en mentalitet, der går på tværs af alle politiske og ideologiske skel og på tværs af regionale, klassemæssige og kønsmæssige forskelle:

'National' bevidsthed artikuleres tilsyneladende på et kulturelt (...) niveau midt mellem førbevidst mentalitet og eksplicit ideologi. Dette mellemniveau af *uudtalt* eller *underforstået* fællesskab mellem de stridende politiske traditioner *inden for* en nationstat kan man meget vel kalde for *politisk kultur* (...) ikke-udtalte, før-forståede normer for politisk adfærd, der som resultater af en lang historisk tradition er gået ind i den umærkelige opdragelse, som vi allesammen udsættes for, hvad enten det er systematisk i familien og skolesystemet eller usystematiske erfaringer med de rette regler for politisk adfærd på alle niveauer i samfundet.²¹

Ophavet til den særlige danske nationalmentalitet finder Østergård hos Grundtvig. Her ligger det tankegodt, som den nationale selvgothed og bedreværdsfølelse, men også liberalitet er gjort af. Men det er ikke Grundtvigs personlige fortjeneste, at nationalmentaliteten er opstået. Det er i første omgang grundtvigianismen som gårdmændenes klasseideologi, der spiller en afgørende rolle. Det er Østergårds hypotese, at

grundtvigianismen (som ikke er identisk med Grundtvigs tanker) har spillet en afgørende rolle som artikulatør af og hegemonisk komponent i *den* danske nationalisme, og at den er fulgt med over i udviklingen af den tværklasse nationalkarakter, som er skabt i takt med sikringen af den kapitalistiske nationstat "Danmark". Jeg mener at kunne identificere et særligt "dansk" adfærdsmønster, som f.eks. viser sig i, at det altid er muligt at identificere en gruppe danskere i udlandet som – danskere.²²

I en anden formulering finder Østergård, at "grundtvigianismen er sunket ned i folkedybet og blevet en art førbevidst fælles mentalitet. Krads lidt i overfladen på de fleste danskere, og du finder bondens instinkter og længslen efter jord

20 Østergård: "Hvad er det danske", 86ff, 99; Østergård: "Peasants and Danes", 21f; Østergård: *Europas Ansigter*, 61ff. I en langt senere udgave formuleres det humoristisk som en "særlig kombination af småstatsrealisme og selvovervurdering, hvor alt er størst, selv mindreværdskomplekset." Østergård: "Fortidens nutid", 22.

21 Østergård: "Findes der en "dansk"", 74 og 51.

22 Østergård: "Hvad er det danske", 98.

under neglene, eller i det mindste reaktioner som er præget af bondens værdier.” ”I denne lidt upræcise forstand mener jeg, at gårdejerklassens ideologi er blevet hegemonisk.”²³ Spørgsmålet bliver da, hvorledes grundtvigianismen som ‘hegemonisk komponent’ bliver etableret. Grundtvigianismens succes skyldes gårdmandsklassens fremmarch. Denne fremmarch er udtryk for den særlige danske vej til kapitalismen, nemlig agrarkapitalismen. Som sådan adskiller den danske kapitalisme sig fra andre staters veje til kapitalismen. Østergård finder, at effekten af denne særlige kapitalisme og de sociale, politiske og idemæssige forhold, som følger af den, giver gårdmændene en stilling som en ny, dominerende klasse og derfor grundtvigianerne en dominerende stilling i Danmark.

I første omgang er grundtvigianismen en klasseideologi. Men den er samtidig mere end det. Den kommer til at dominere også i byerne. Et argument for denne dominans er, at grundtvigianismen prægede modstanderne og tvang dem til at argumentere på gårdmændenes præmisser, hvilket må henvises til Gramscis ide om, at andre samfundsgrupper spontant accepterer den økonomisk dominerende gruppes ideologi²⁴ – bag om ryggen på dem, som Østergård formulerer det.²⁵ Et andet argument er, at efter en lang periode med uantastet dominans og uantastet klasseherredømme, synes den oprindelige grundtvigianske klasseideologi at synke ned i den kollektive mentalitet. Middelklasseværdier har generelt stor indflydelse i Danmark, mener Østergård, hvilket underbygges med udgangspunkt i udviklingen af boligformerne, der var middelklassepræget både i arbejder- og overklasse. Et tredje argument er, at grundtvigianismen bliver lagt til grund for det religiøse liv i folkekirken og med grundtvigianske lærere også den grundlæggende socialisering i folkeskolen. Det sidste var det afgørende for at grundtvigianerne kunne vinde den kulturkamp, som blev ført efter 1870, hvilket er sket som en ubemærket stille understrøm.²⁶

Politisk, kulturelt og økonomisk etableres grundtvigianismens hegemoni, og det er via dette hegemoni grundtvigianismen efterhånden synker ned til en mentalitet, der i en vis grad er fælles dansk på tværs af klasse, køn og religion og erhverv. På denne måde bliver grundtvigianismens populistiske ideologi, der tiltager sig retten til at tale på hele folkets vegne, til en national mentalitet. Når den kunne slå igennem i netop Danmark, hænger det ifølge Østergård også sammen

---

23 Østergård: *Europas ansigter*, 399.

24 Jfr Lears: “The Concept of Cultural Hegemony”, 568. I den seneste udgave af argumentet udlægges hegemoni som et “definitionsmonopol i den politiske kultur eller politiske sprog, ikke det totale herredømme.” Østergård: “Reformation”, 216.

25 Østergård: “Hvad er det danske”, 119.

26 I Østergård: *Den globale nationalisme*, 200 hedder det, at krigsnederlaget i 1864 “öppnaede vägen för att de självägande bönderna och deras olika kulturella, ekonomiska och poliska organitioner skulle etablera en hegemoni över den amputerade ministaten”, og at bønderne efter 1901 havde politisk hegemoni (204). Det er så vidt jeg kan se det eneste sted staten som sådan underlægges den herskende bondeklasses hegemoni.

med landets homogene karakter i national og kulturel henseende efter tabet af Slesvig og Holsten i krigen 1864. Det er det der får det danske samfund til at hænge sammen, og sikrer den konsensus og stabilitet som karakteriserer den danske nationalstat.

Det er klart, at Østergårds udlægning af grundtvigianismetesen har en kritisk brod mod dansk nationalisme, som han ser den. Danskerne skal indse den introverte, selvovervurderende nationalmentalitet er en konstruktion, og at de ikke skal være så berøringsangste overfor Europa og europæisk integration.²⁷

EFTERKLANGE AF GRUNDTVIGIANISMETESEN

Efter år 2000 synes de fleste bidrag til dansk identitetshistorie at ligge inden for grundtvigianismetesens perimeter. Mest markant ses den hos Knud J. V. Jespersen, der i et eller andet omfang bygger videre på Østergårds fundament. Jespersen understreger som Østergård den etniske homogenitet og følger Østergårds udlægning af eksistensen af én dansk grundtvigsk funderet national mentalitet. Men Jespersen giver også grundtvigianismetesen sin helt egen drejning. Jespersen bruger begreberne stammebevidsthed, folkekarakter og danskernes mentalitet. For Jespersen har den moderne danske nation det solidariske og fællesskabsorienterede landsbyfællesskab som sit grundlag. Landsbyfællesskabets harmoniske lilleputsamfund havde sin rødder i middelalder, og det var det, der blev almengjort som samfundsmentalitet i 1800-tallet ved Grundtvigs mellemkomst.²⁸ Resultatet blev, at det ældre bondefællesskabs adfærdsnormer blev ophøjet til fælles danske værdier, som pegede frem mod det moderne velfærdssamfund. Det grundtvigske tankegods om folkelighed deles af alle. "The impact of Grundtvig was so great during his life and after that his name and the eponymous movement he began have earned an almost religious status in the Danish consciousness."²⁹ Men Jespersens udlægning er i modsætning til Østergårds udelukkende positiv. Anledningen er således ikke kritisk, men at vise den trussel mod den homogene danske nationalmentalitet som kommer fra globalisering, europæisk integration og immigration til Danmark fra ikke-vestlig lande.³⁰

Denne fortælling om Grundtvig som danskhedens ophav genfindes også i nyere grundtvigforskning, som i det store hele er enerådende på feltet, og som vedligeholder det, der vel nærmest må opfattes som den dominerende tese i dansk identitetshistorie: Forklaringen på dansk nationalmentalitet skal søges i Grundtvigs tænkning om folk og folkelighed.³¹ Fokus er på afsendersiden, mens det tages

27 Østergård: *Europas ansigter*, 409. Leilund, "Grundtvig i dansk identitetshistorie", 9f.

28 Jespersen: *Historien om danskerne*, 284f.

29 Jespersen: *A History of Denmark*, 107.

30 Jespersen: *A History of Denmark*, 288f.

31 Sanders og Vind (red.): *Grundtvig - nyckeln till det danska?*; Broderparten af artiklerne i Korsgaard og Schelde (red.): *Samfundsbyggeren*; og af de danske bidrag til Hall, Korsgaard and Pedersen (eds.): *Building the Nation*. Balle: "Myten om Grundtvigs indflydelse".

for givet, at Grundtvigs tænkning om folk og folkelighed har den betydning, som man tillægger den. De få forsøg på at relativere Grundtvigs indflydelse, har vist 'den gamles' begrænsede direkte indflydelse på en række felter,³² en tilgang som kan retfærdiggøres med de store besværligheder, der er med at godtgøre tesen som Grundtvig som dansk folkekaracters ophav i almindelighed. Omvendt betyder det så også, at tesen om Grundtvigs og grundtvigianismens betydning stadig ikke er søgt belagt med empiriske undersøgelser, og derfor må forblive en tese. Selvom den internationale teoriudvikling peger i en anden retning, er det ikke desto mindre der, dansk identitetshistorie bliver stående.

I den sample jeg har lavet her, er Ove Korsgaard den eneste, der i det mindste i nogle formuleringer synes at have brudt med grundtvigianismetesen. Man kunne måske godt karakterisere den som en afbøjet grundtvigianismetese, for der er ingen tvivl om Grundtvigs centrale placering også i Korsgaards fortælling: "Nikolai Frederik Severin Grundtvig is rightly regarded as the single individual who has had the greatest importance in the formation of the Danish Nation."³³ Men den kritik jeg retter nedenfor, sigter ikke på Korsgaard, og hans udlægning adskiller sig på tre afgørende punkter fra Østergård og Jespersens. For det første arbejder Korsgaard ikke med et begreb om nationalkarakter. Dansk identitet optræder ikke som en række fastlagte mentalitetsmæssige karaktertræk hos danskerne. Dette hænger sammen med det andet punkt, nemlig det, at Korsgaard ikke ser det nationale kernebegreb folket som uophørligt underlagt et grundtvigiansk hegemoni, men som et dynamisk begreb, der er omstridt og foranderligt. Der er kamp om det. Det betyder, at der på samme tid er konkurrerende udlægninger af det nationale, dog således at én udlægning ses som epokalt dominerende:³⁴ embedsmændene og embedsmandsstaten fra 1848 til 1864/1901, bønderne og venstrestaten fra 1864 til 1901/1929 og socialstaten og socialdemokraternes dominans fra mellemkrigstiden frem til 1972. Dominansen knytter sig til bestemte samfundsklasser, og efter 1972 leder Korsgaard forgæves efter den samfundsklasse, der kan formulere et nationalt samlende projekt. Det vigtige er dog her, at de historiske perioder er kendetegnet ved en dominerende tolkning af det nationale – folket – som samfundets grupper og klasser kan identificere sig med. Det tredje punkt er, at selvom Grundtvig her hovedpersonen i formuleringen af det sprog, hvori man kan tale om det danske folk, er det et sprog i brug.³⁵ Ser man på

---

32 Møller: "Grundtvigs betydning", 103ff.

33 Korsgaard: "How Grundtvig Became a Nation Builder", 192. Ove Korsgaard: *N. F. S. Grundtvig* indledes næsten enslydende: "Niels Fredrik Severin Grundtvig betragtes sikkert med rette som den enkeltperson, der har haft størst betydning for dannelsen af den danske nation, det som man på engelsk kalder 'nationbuilding'" (s. 9), med undtagelse af det relative "sikkert".

34 Meget iøjnefaldende i den engelsksprogede korte udgave af disputatsen: Korsgaard: *The Struggle for the People*.

35 Korsgaard: *Kampen om folket*, 309ff.

bogen *Kampen om lyset* spiller Grundtvig og de grundtvigianske højskoler en central rolle. Grundtvig vies megen opmærksomhed og en selvstændig analyse, han drages konstant frem og forskellige tendenser afvejes ift. til positioner i hans dannelsestænkning; men netop dette adskiller Korsgaards tilgang, idet der er tale om forskellig brug eller reception af Grundtvig, der både tager farve af brugernes ideologiske inklinationer og den ophavssituation, de stod i. Grundtvigs tænkning og indflydelse spredtes til hele samfundet,³⁶ men i takt med at det sker og i takt med at tiden går omformes Grundtvig, nogle gange til ukendelighed. Der er fx tale om en ideologisering når man har gjort Grundtvig til den danske velfærdsmodels stamfader med henvisning til verselinjen om, at virkelig rigdom er ”når få har for meget, og færre for lidt”, som er udtryk for en socialdemokratisk brug af Grundtvig, det Korsgaard kalder den socialgrundtvigianske linje i nyere dansk politik.³⁷

DANSK IDENTITETSHISTORIE I POST-KLASSISK TEORETISK LYS

Ser man bort fra afgrænsede enkeltstudier især af sider af det 19. århundrede nationalisme³⁸ og Inge Adriansens monumentale kortlægning af nationale symboler,³⁹ dominerer Grundtvig billedet af dansk identitetshistorie. Teorien er mentalitetshistorisk, at der findes en førbevidst fælles dansk nationalkarakter. Om nationalkarakteren skal beskrives i positive eller negative termer, er der uenighed om, men at nationalkarakteren findes, synes relativt uomtvistet.

Østergaards teori ligner de klassiske makroteorier om nationers udvikling fra 1980'erne derved, at en dynamisk proces ender i en stabil og uforanderlig tilstand. Hos Benedict Anderson bliver reformationen afsæt for en proces, hvor folkesprog gøres til statslige standardsprog, som via den kommercielle trykpresse danner læsefællesskaber på tværs af talesprogsforskelle i en stat. I løbet af 1800-tallet bliver disse læsefællesskaber grundlag for forestillede fællesskaber, hvor den enkelte føler tilhør til mennesker hen aldrig vil møde ansigt til ansigt, et fællesskab som har karakter af et dybt horisontalt kammeratskab. Processen er afsluttet, og en uforanderlig, harmonisk og stabil tilstand er opnået.⁴⁰ Det samme karakteriserer Ernest Gellners teori om sammenhængen mellem samfundsmøderisering og sammenknytningen af stat og kultur gennem uddannelsessystemet, som også ender i en stabil tilstand, hvor moderniseringsprocessen har gjort sit arbejde færdigt.⁴¹ Hos Østergård ender den økonomiske moderniseringsproces i etableringen af en grundtvigiansk nationalkarakter, og derefter sker der in-

36 Korsgaard: *Kampen om lyset*, 171.

37 Korsgaard: *Kampen om lyset*, 385f; Pedersen: ”Grundtvig på anklagebænken”, 204.

38 Christiansen (red.): *Veje til danskheden*; Christiansen og Koudal (red.): *Det Ombejlede folk*; Gertrud Oelsner: *En fælles forestillet nation*; Kasper Monrad: *Dansk guldalder*; Claus Møller Jørgensen: *Humanistisk dannelse og videnskab i Danmark i det 19. århundrede I-II*.

39 Adriansen: *Nationale symboler I-II*.

40 Anderson: *Imagined Communities*, 6ff.

41 Gellner: *Nations and Nationalism*.

tet. Historien har nået sig afslutning og en stabil, uforanderlig stilstand indtræder. Tiden er sat i stå, forandringer sker ikke mere og de efterfølgende årtier udspiller sin inden for rammerne af grundtvigianismens mentale virkningshistorie.

De skotske nationalismeforskere David McCrone og Frank Bechhofer har kritiseret Anderson for, at han egentlig ikke har meget at sige om national identifikation efter nationen er opbygget og nationalstaten etableret.⁴² Den kritik rammer for mig at se også Gellner og Østergård, fordi moderniseringsprocessens afslutning også hos dem betyder histories – forandringernes – afslutning, dynamikkens ophør og tesen om grundtvigianismens underbevidste virkningshistorie.

Hvad virkningshistorie angår, er den så at sige vendt på hovedet her. Virkningshistorie ses som en virkning af en proces, som har en selvstændig og gennemgribende effekt på eftertiden. At det kan lade sig gøre, må tilskrives teorien om, at grundtvigianismen er sunket ned til et før-bevidst niveau, som overføres bag om ryggen fra en generation til den næste uafhængigt af tid og sted.⁴³

Det er klart, at der er grænser for muligheden for at have et refleksivt forhold til egen kontekstafhængighed og de fordomme, som gør forståelse mulig. Ting tages for givet og processen er ikke kun drevet af rationalitet og rationel evaluering af overleverede traditioner. Men samtidig er et grundlæggende træk ved mennesket dets historicitet; mennesket er situeret i historie og tradition, men må på samme tid gøre historie og tradition til sin egen. Historiske aktører fortolker aktivt de forhåndenværende traditioner i lyset af de historiske omstændigheder. Dertil kommer, at traditioner kan bruges strategisk, hvilket implicerer, at det er muligt at vælge mellem forskellige fortolkninger af traditioner eller helt at vælge den fra. Aktuelt er historikere mere end nogensinde bevidste om historiebrug, at traditioner bruges og omformes ud fra nutidige behov og formål. Selvom der er stiafhængigheder og paradigmer, som begrænser valgmulighederne, eliminerer de dem ikke. Mennesket er historieskabt og historieskabende, udstyret med en historiebevidsthed spændt ud mellem fortidsfortolkning, nutidsforståelse og fremtidsforventning.⁴⁴ Virkningshistorie handler om menneskers traditionsforvaltning og historiebrug i en nutid, ikke om begivenheder og processers uafhængige historiske effekt på en eftertid.

---

42 MaCrone og Bechhofer: *Understanding*, 11f.

43 Et eksempel på, hvordan den grundtvigianske nationalkarakter overvintrer i folkedybets underbevidsthed, finder man i Poul Villaume og Thorsten Borring Olesens bind af dansk udenrigspolitikks historie. Kun et sted i den omfangsrige fremstilling bringes den introverte danskhed i spil som forklaring, nemlig i forbindelse med folkeafstemningen om EF-medlemskab i 1972. Det bliver den egentlige forklaring på både ja-sigernes lunkne støtte og økonomiske argumentation og den virkelige årsag bag nej-sidens argumentation, som så at sige overskriver deres eksplicitte kapitalismekritiske argumenter om EF som storkapitalens arnested, som på sigt ville true velfærdsstat og demokrati. Olesen og Villaume: *I blokopdelingens tegn*, 760f.

44 Jensen: *Historie*, 57, 233ff, 391; Jensen: *Historiebevidsthed/fortidsbrug*, 14f, 68ff, 109, 200; Otto and Pedersen: "Disentangling Traditions", 35f.

Men det er ikke kun opfattelsen af virkningshistorie, som er problematisk. Når der ikke er meget at sige om national identitet, som McCrone og Bechhofer gjorde opmærksom på, hænger det i Østergårds tilfælde sammen med, at når nationalkarakteren har bundfældet sig i den danske befolkning, får folket karakter af en ting, en fast gruppe med en række identificerbare egenskaber, der omfatter alle gruppens medlemmer. Dermed overses eller tilsidesættes interne forskelle og brudflader i en befolkning.⁴⁵

Som jeg læser den postklassiske teori, afvises over en bred kam, at det giver mening at tale om grupper som ting eller faste størrelser. Der tages ikke udgangspunkt i allerede eksisterende etniske eller nationale enheder, hvis egenskaber skal beskrives, men hvorledes grupper dannes og hvorledes de afgrænser sig i forhold til andre grupper. Der er tale om en historisering og bevægelse væk fra en opfattelse af grupper som noget der er, til grupper som noget der sker; fra at tage udgangspunkt i gruppen og dens karakteristika vil man med en teoretiker som Rogers Brubaker tage udgangspunkt i gruppedannelse som proces og aktiviteter forbundet med dannelse, gendannelse og mobilisering.⁴⁶

Grupper er altså ikke bare enheder, der eksisterer som ting i verden. I stedet må de ses som gruppedannelser. At identificere sig med en gruppe er at indtræde i en bestemt relation til andre mennesker, en gruppe er ikke bare noget som er. At identificere sig med en gruppe eller et folk som det danske er derfor en proces, og den mekanisme identifikationen baserer sig på er social kommunikation.⁴⁷ I forlængelse af det ovenfor sagte om virkningshistorien, er identifikation og gruppedannelse en proces, der involverer aktive modtagere af den sociale kommunikation ikke bare deres passive adaptation. Både på et personligt og på gruppeniveau er der tale om identifikationsprocesser, som ifølge McCrone og Bechhofer "implies a more active process of doing, which varies according to context (...) identification is transactional and situationally flexible."⁴⁸ Derfor bør det aktive begreb identifikation ifølge Brubaker og Cooper bruges frem for det passive begreb identitet, især hvis identitet "presuppose that identifying will necessarily result in internal sameness, distinctiveness, bounded groupness that political entrepreneurs seek to achieve."⁴⁹ I stedet bør der tales om identifikation som et processuelt og aktivt begreb, som er grundlæggende situations- og kontekstbestemt og dermed foranderligt. Identifikation er kontekstafhængig og forudsætter en aktiv medvirken fra mennesker som modtagere af social kommunikation.⁵⁰

---

45 Jf. Cox: *Nationalism*, 25.

46 Brubaker: "Ethnicity without groups"; Zimmer, "Boundary mechanisms"; Kaufmann: "Complexity and nationalism"; Kramer, *Nationalism in Europe & America*, 1ff.

47 Karl W. Deutsch: *Nationalism and Social Communication*, 86ff.

48 McCrone and Bechhofer: *Understanding*, 17.

49 Brubaker and Cooper: "Beyond 'Identity'", 14.

50 Böss: *Forsvar for nationen*, 109ff; Jenkins: *Social Identity*, 5ff.

Grundlaget for identifikation med en gruppe er symboler og fortællinger som individer kan identificere sig med i det omfang fortællingerne er meningsfulde for dem. Fortællinger og symboler er grundlaget for at forestille sig ligheder, noget som man deler med en gruppe. Samtidig er det det, der skaber forskelle fra andre grupper, som baserer sig på andre fortællinger. Derfor er identiteter altid relationelle, hvoraf følger, at de er socialt konstruerede i en fortløbende proces, som skaber forskel på 'insiders' og 'outsiders'. Konstruktion af ligheder og forskelle er vital for identifikationsprocesser og gruppedannelse, og det er en pointe at fortællinger er en del af den sociale ontologi, ikke noget man kan vælge til eller fra.⁵¹

En væsentlig pointe er her, at det at identificere sig kan gøres på flere forskellige måder, og at identifikation er ustabil og foranderlig over tid. Der ligger således i identifikationsbegreb en afvisning af, med Lloyd Kramers formulering, at "fully unified national identities can ever exist because nations always contain diverse social groups and internal cultural differences that must constantly be mediated in personal and public life."⁵²

For det første overskriver national identifikation ikke andre sociale identifikationer som køn, religion og klasse, den er ikke pr. definition dyb eller primær (for alle) selvom den ofte er vigtig. For det andet har historikeren Kim Furdal argumenteret for den primære identitetsdannelses tilknytning til det sted, man bevrer med sin krop, hjemstedet eller hjemstavnen. Dette understøttes af antropologen Richard Jenkins, som på baggrund af feltarbejde i Skive har vist, hvordan identifikationsprocesser knyttes til stedets koder og traditioner.⁵³ Identifikation på samfundsniveau eller nationalt niveau udgør for det meste en fjernere og mere abstrakt identifikation.

For det tredje synes der at være en sammenhæng mellem politisk ideologi og national identifikation. Ifølge begrebshistorikeren Michael Freeden er national ideologi indlejret i politiske ideologier som liberalisme, konservativisme og socialisme og tager farve af det. Politiske ideologier har en kerne af begreber om samfundets og verdens indretning og udvikling, hvad de er og bør være. Til dette knytter sig perifere begreber, som er specifikke og kontekstbestemte, og her befinder begrebsliggørelsen sig af, hvad national identitet er og bør være. Pointen er, at de perifere begreber tager indholdsmæssig farve af de ideologiske kernebegreber, de knyttes til.⁵⁴

Konkurrence mellem forskellige politiske ideologier og dertil knyttede nationale narrativer foregår i et pluralistisk demokrati som det danske i den offentlige sfære. Den offentlige sfære kan ses som en kommunikationsarena, hvor social kommunikation cirkulerer og udveksles, og hvor konkurrerende nationale for-

---

51 Taylor: *Modern Social Imaginaries*; Jensen: "Re-imagining a People", 25-40.

52 Kramer: *Nationalism*, 16.

53 Furdal: *Kampen*; Jenkins: *At være dansk*.

54 Freeden: "Is Nationalism a Distinct Ideology?"

tællinger indgår i den demokratiske proces. Ifølge nationalismeteorikeren Jonathan Hearn kan man derfor se demokrati som 'rutiniseret' nationalisme (*routinized nationalism*), som er rodfæstet i civilsamfundet og politiske processer. En del af den politiske kommunikationsproces omhandler ganske enkelt fortællinger om folket, hvad national identitet er, og hvad den skal være i fremtiden. "Nationalism is a basic part of how relatively stable democracies legitimate and re-legitimate themselves," fremhæver Hearn, og fortsætter: "The dynamics of association in civil society, and of participation in the party political system, provide mechanisms by which competing 'stories' of the nation struggle with each other, and are promoted."⁵⁵

Hvor stammer den sociale kommunikation fra, som danner grundlag for identifikationsprocesser og gruppedannelse? I litteraturen peges der på en række forskellige aktører. Hearn fremhæver politiske partier som den organisation, der producerer social kommunikation. Brubaker taler om politiske entreprenører og frivillige organisationer. Man kunne måske foreslå samlebetegnelsen diskursproducerende eliter. Betegnelsen dækker således over mange forskellige individer og grupper, som kan trives i forskellige organisatoriske rammer, som kendetegnes ved at huse producenter af social kommunikation, som giver mulighed for national identifikation og eventuel gruppedannelse. Der er blandt disse, kampen om at indholdsdefinere folket står i forspøget på at mobilisere opbakning bag den specifikke udlægning, som den diskursproducerende elite sætter i cirkulation.⁵⁶

Under normale omstændigheder vil forskellige fortællinger og forestillinger om det nationale være indlejret partipolitik og i den demokratiske samtale. I modsætning til, hvad man umiddelbart skulle tro, underminerer dette ikke forestillingen om et fællesskab. Som sociologen John Hutchinson har vist, er nationale symboler indlejret i konkurrerende fortolkninger og fortællinger, men konflikt konsoliderer symbolernes status som vigtige og meningsfulde. Hutchinson viser også, at der er et begrænset sæt af fælles symboler, som kan bruges i forskellige sammenhænge. Dette betyder at man ikke kan sige hvad som helst. Der er stiafhængigheder, og symboler såvel som fortællinger må være historisk gangbare og socialt genkendelige.⁵⁷

Med til at gøre nationale symboler genkendelige er den banale nationalismes konstante hverdagsbrug af nationale symboler, den sproglige stereotypisering af nationale forskelle, erindringssteder og mindedage. Kongehuset har kronede dage. Men det ligger også i det nutidige teorilandskab, at det kun er i krisesituationer, fx opræk til krig, at det nationale kan bringes til at dominere over andre spørgsmål og identifikationsmuligheder, eller ved at kortslutte den demokratiske

---

55 Hearn: *Rethinking Nationalism*, 165ff, citat 166f.

56 Hearn: *Rethinking Nationalism*, 12, 117ff; Brubaker: "Etnicity without groups", 166f; Wimmer: *Waves of War*, 11, 17, 197ff.

57 Hutchinson: *Nations as Zones of Conflict*, 74ff.

samtale, som det sker i diktaturer.⁵⁸ I det hele taget må den historiske kontekst ydes opmærksomhed. Det er netop ikke muligt at definere nationale identifikationsprocesser universelt på grund af den enorme variation over tid og globalt.⁵⁹

AFSLUTNING

Forståelse af nationale identifikationsprocesser giver i dette teoretiske lys en ganske anden fortolkning, end grundtvigianismetesen lægger op til. Dertil kommer, at det ovenfor skitserede teoretiske perspektiv kan undersøges empirisk. Det er mere tvivlsomt, om grundtvigianismetesen kan det, og den er i hvert fald aldrig blevet det. "Tesens rækkevidde i en samfundshistorisk sammenhæng er umådelig stor, dens teoretiske afklaring og empiriske godtgørelse er derimod nærmest fraværende," konstaterede Bernard Eric Jensen i 1990.⁶⁰ Jeg kan i dag konstatere, at der ikke i de mellemliggende små 40 år er gjort forsøg på at ændre på det faktum. Østergaards empiriske dækning er en personlig erfaring: "vi har vel allesammen gjort erfaringer med eksistensen af en særlig "danskhed", især ved mødet med andre danskere i udlandet eller ved hjemkomsten fra et langt udlandsophold. Jeg er i hvert fald kommet til at føle mig temmelig "dansk", hver gang jeg har studeret i udlandet."⁶¹ I et efterskrift til en version fra 1988 skriver Østergård, at han ikke har bevist sin tese om danskheden ad traditionel videnskabelig vej. "I stedet har jeg valgt at lave en art 'deltagerobservation' på min egen og andres *danskhed*. Opfattelsernes bærekraft ligger snarere på det intuitive plan, aha-oplevelsen, end på den stringente argumentation."⁶² I stedet for at forsøge at underbygge tesen, følges pointen om det grundtvigianske hegemoni stadig i dag af en 'disclaimer', der siger at den bygger på indicier, men "netop kun indicier. Og det er som sagt dårligt udforsket."⁶³

Det har været hensigten med dette bidrag at synliggøre den dominerende grundtvigianismetese i dansk identitetshistorie og sætte den til debat. Trods dens teoretiske svaghed tages den i høj grad for givet. Det har også været hensigten at vise dens uholdbarhed set i et nutidigt nationalismeteorisk lys. Som jeg ser det, rejser postklassiske teoretiske indsigter ikke alene et kritiske perspektiv på grundtvigianismetesen, som den ikke kan stå imod, de åbner også for tolkninger, der rent faktisk lader sig efterprøve empirisk, som den tolkning jeg indledningsvis citerede mig selv for. Der er ikke teoretisk grundlag for at henlægge national identifikation til et kollektivt ubevidste afsondret fra andre sociale og politiske identifikationer, og sammenhængen mellem disse sociale og po-

---

58 Billig: *Banal Nationalism*, 7ff. Freedon: "Is Nationalism a Distinct Ideology?"; Deutsch: *Nationalism and Social Communication*, 165ff.

59 Cox: *Nationalism*, 12.

60 Jensen: "Diskussion", 102.

61 Østergård: "Hvad er det danske", 85.

62 Østergård: "Bønder og Danskere", 359.

63 Østergård: "Reformation", 206.

litiske identifikationer og nationale identifikationer lader sig efterwise empirisk. Normalt er nationale fortællinger indlejret i politiske ideologier, der indgår i meningsudveksling og mobiliseringsbestræbelser. De er ikke strukturbestemte og uforanderlige, men aktør- og diskursbestemte og foranderlige.

Hvad gruppe- og identitetsdannelse og den diskursive mobilisering af sociale og politiske identiteter angår, har Danmark været et fungerende demokrati siden 1849 kendetegnet ved en righoldig social kommunikation i det offentlige rum. Under den fri forfatning fra 1849 var det politiske system ikke demokratisk, men det civile samfund var præget af konkurrerende nationale fortællinger, som frit kunne kommunikeres. Det var dette, som lagde grunden for identifikation med det at være dansk, et forestillet fællesskab, som man identificerede sig med fra forskellige sociale og politiske sigt punkter, som jeg citerede mig selv for indledningsvis.

Ved siden af den demokratiske kamp om det nationale, finder man en rig og mangesidig erindringskultur, socialisering i uddannelsessystemet og dagligdagens banale nationalisme, som har stabiliseret og naturaliseret en fælles national referenceramme, men ikke udfyldt den med en fælles mentalitet. I et nutidigt nationalismeteorisk lys er social kommunikation ikke noget, der modtages passivt, men en aktiv tilegnelse som finder sted i den sociale og tidslige kontekst, som enkeltindividet relaterer sig til.

At Grundtvig ofte er et referencepunkt, gør ikke alle, der refererer til ham, til ubevidste grundtvigianerne. Det gør ham heller ikke – rigtigt tolket af nutidens historikere – til ophavsmanden til en dansk nationalmentalitet eller folkekarakter. Det viser blot Hutchinsons pointe om, at nationale symbols vigtighed aktualiseres og gennemspilles i striden om deres betydning. I stedet for hegemonisk dominans kan man med Grundtvigs almengørelse netop konstatere en politisering. Grundtvig er blevet et omstridt nationalt symbol i hutchinsonsk forstand, hvis betydning og vigtighed vedligeholdes gennem striden om tolkningen af hans skrifter. Kampen om danskheden er i mangt og meget blevet til en kamp om Grundtvig i et omfang så alle politiske partier i Folketinget for ti år siden refererede til Grundtvig uden at være enige om digterpræstens betydning eller tolkning.⁶⁴ At de overhovedet gjorde det, handler om vedligeholdelsen af Grundtvig som 'erindringssted', ikke om iboende kvaliteter ved hans forfatterskab eller hans ideers nedsynkning til mentalitet. Som Grundtvig selv påpegede, er det sproget der vækker til live og holder fast, og når den levende tale holder op, er der kun glemsel.

---

64 Pedersen: "Grundtvig på anklagebænken"; Larsen: "An Ongoing Influence"; Møller kalder i sin bog *Grundtvigianisme i det 20. århundrede* sit afsluttende kapitel "Grundtvigianismen som erindringspolitisk slagmark".

TRYKT MATERIALE

- Adriansen, Inge: *Fædrelandet, folkeminderne og modernismen*, Sønderborg: Museumsrådet for Sønderjyllands Amt, 1990.
- Adriansen, Inge: *Nationale symboler i det danske rige 1830-2000 I-II*, København: Gyldendal, 2003.
- Albeck, Gustav: "Dansk Identitetshistorie", *Grundtvig Studier* 45 (1), 1994, 286-294. DOI: <https://doi.org/10.7146/grs.v45i1.16158>.
- Anderson, Benedict: *Imagined Communities*, London: Verso 2. ed, 1991 (1983).
- Bagge, Povl: "Nationalisme, antinationalisme og nationalfølelse i Danmark omkring 1900". I Ole Feldbæk: *Dansk Identitetshistorie* bd. 3, København: C. A. Reitzels Forlag 1992 (1963), 443-467.
- Balle, Torstein J.: "Myten om Grundtvigs indflydelse på den danske folkeskole", *Grundtvig Studier*, 65, 2015, 65-98. <https://doi.org/10.7146/grs.v65i1.20938>.
- Billig, Michael: *Banal Nationalism*, London: Sage, 1995.
- Brubaker, Rogers and Frederick Cooper: "Beyond "Identity"", *Theory and Society*, 29, 2000, 1-47. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1007068714468>.
- Brubaker, Rogers: "Ethnicity without groups", *European Journal of Sociology*, 43, 2002, 163-189. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003975602001066>.
- Böss, Michael: *Forsvar for nationen*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2006.
- Christensen, Steffen Lind: *Vi ved bedst selv, hvad vi er*, Aarhus: Afdeling for Historie, Upub. Ph.d.-afhandling, 2020.
- Christiansen, Niels Finn: "Folkets Danskhed". I Flemming Lundgreen-Nielsen (red.): *På sporet af dansk identitet*, København: Spektrum, 1992, 153-191.
- Christiansen, Palle O. (red.): *Veje til danskheden*, København: C.A. Reitzels Forlag, 2007.
- Christiansen, Palle O. og Jens Henrik Koudal (red.): *Det Ombejlede folk*, København: C.A. Reitzels Forlag, 2007.
- Clausen, H. P.: "Hvor længe varede det 19. århundrede kulturelt?". I Stig Jørgensen (red.): *Kulturelle, politiske og religiøse bevægelser i det 19. århundrede*, Århus: Det lærde selskabs publikationsserie, 1973, 3-38.
- Cox, Lloyd: *Nationalism: themes, theories, and controversies*, Singapore: Springer, 2021.
- Damsholt, Kirstine: "National karakterens genkomst", *Folk og kultur*, 22, 1993, 68-84.
- Deutsch, Karl W.: *Nationalism and Social Communication*, Cambridge Mass.: MIT Press, 2. ed. 1966 (1953).
- Dybdahl, Vagn: "De nye klasser". I John Danstrup og Hal Koch (red.): *Danmarks Historie* bd. 12, København: Politikens Forlag 1965.
- Dyce, John: "N. F. S. Grundtvig: Charismatic Poet and Prophet, Pedagogical Pioneer and Politician", *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 10 (3), 2010, 453-466. DOI: <https://doi.org.ez.statsbiblioteket.dk/12048/10.1111/j.1754-9469.2011.01093.x>
- Fonsmark, Henning: *Historien om den danske utopi*, København: Gyldendal 3. udg. 1991 (1990).
- Freedon, Michael: "Is Nationalism a Distinct Ideology?", *Political Studies*, XLVI, 1998, 748-765.
- Furdal, Kim: *Kampen om lokalhistorien* bd. 2, Aabenraa: Museum Sønderjylland, 2016.
- Gellner, Ernest: *Nations and Nationalism*, Oxford: Blackwell, 1983.
- Hall, John A., Ove Korsgaard og Ove K. Pedersen (eds.): *Building the Nation. N. F. S. Grundtvig and Danish National Identity*, København: Jurist- og økonomforbundets forlag, 2015.
- Hearn, Jonathan: *Rethinking Nationalism*, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2006.
- Hutchinson, John: *Nations as Zones of Conflict*, London: Sage Publications, 2005.
- Hvidtfeldt, Johan et al.: *Danmarkshistorie* bd. 2, København: Det danske forlag, 1950.
- Haaning, Leif Laszlo: "Kampen om det nationale – nationsbegrebet og dets anvendelse i Danmark 1885-1915", *Den jyske Historiker*, 96, 2002, 53-77.
- Jenkins, Richard: *At være dansk*, København: Museum Tusulanum, 2014.
- Jenkins, Richard: *Social Identity*. London: Routledge, 4. ed. 2014.
- Jensen, Bernard Eric: "Diskussion: Dansk identitetshistorie", *Historisk Tidsskrift* Bind 16. række 1, 1992, 326-347.
- Jensen, Bernard Eric: "Dansk Identitetshistorie", *Historisk Tidsskrift*, 95, 1995. 75-98.

- Jensen, Bernard Eric: "Danmarkshistorie – en genre i opløsning". I Bernard Eric Jensen et al.: *Danmarkshistorier en erindringspolitisk slagmark*, Roskilde: Samfundslitteratur 1998, 1-19.
- Jensen, Bernard Eric: *Historie – livsverden og fag*, København: Gyldendal, 2006.
- Jensen, Bernard Eric: "Re-imagining a People: Towards a Theory of Peoplehood as Social Imaginary". I Michael Böss (ed.): *Narrating Peoplehood amidst Diversity*, Aarhus: Aarhus University Press, 2011, 25-40.
- Jensen, Bernard Eric: *Historiebevidsthed/fortidsbrug*, København: Historia, 2017.
- Jespersen, Knud J. V.: *A History of Denmark*, New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- Jespersen, Knud J. V.: *Historien om danskerne*, København: Gyldendal, 2007.
- Jørgensen, Claus Møller: *Humanistisk dannelse og videnskab i Danmark i det 19. århundrede I-II*, Aarhus: Begrebshistoriske Studier 2, 2000.
- Jørgensen, Claus Møller: "Fra enevældig helstat til nationalstat, 1814-1914". I T. B. Olesen og B. Poulsen (red.): *En danmarkshistorie*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2021, 215-267.
- Kaufmann, Erik: "Complexity and nationalism", *Nations and Nationalism*, 23, 2017, 6-25. DOI: <https://doi.org/10.1111/nana.12270>.
- Korsgaard, Ove: *Kampen om lyset*, København: Gyldendal 1997.
- Korsgaard, Ove: *Kampen om folket*, København: Gyldendal, 2004.
- Korsgaard, Ove: *The Struggle for the People*, København: Danish School of Education, 2008.
- Korsgaard, Ove: *N. F. S. Grundtvig*, København: Jurist- og økonomforbundets forlag, 2012.
- Korsgaard, Ove og Michael Schelde (red.), *Samfundsbyggeren: Artikler om Grundtvigs samfundstænkning*, Frederiksberg: Anis, 2013.
- Korsgaard, Ove: "How Grundtvig Became a Nation Builder". I John A. Hall, Ove Korsgaard and Ove K. Pedersen (eds.): *Building the Nation. N. F. S. Grundtvig and Danish National Identity*, København: Jurist- og økonomforbundets forlag, 2015, 192-209.
- Kramer, Lloyd: *Nationalism in Europe and America. Politics, Cultures, and Identities since 1775*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2011.
- Larsen, Esben Lunde: "An Ongoing Influence: The Political Application of Grundtvig's Ideas in the Debate on Danish Society, 2001-2009". I Hall, John A., Ove Korsgaard and Ove K. Pedersen (eds.): *Building the Nation. N. F. S. Grundtvig and Danish National Identity*, København: Jurist- og økonomforbundets forlag, 2015.
- Lears, T. J. Jackson: "The Concept of Cultural Hegemony: Problems and Possibilities", *The American Historical Review*, 90 (3), 1985, 567-593. DOI: <https://doi.org/10.2307/1860957>.
- Leilund, Helle: "Grundtvig i dansk identitetshistorie", *Nord nyt*, 54, 1994, 5-13.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming; "Grundtvig og danskhed". I Ole Feldbæk (red.): *Dansk Identitetshistorie* bd. 2, København: C. A. Reitzels Forlag, 1992, 1-180.
- McCrone, David and Frank Bechhofer: *Understanding National Identity*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Møller, Jes Fabricius: "Grundtvigs betydning for samfundet", *Grundtvig Studier*, 66, 2015, 103-130. DOI: <https://doi.org/10.7146/grs.v66i1.26337>.
- Møller, Jes Fabricius: *Grundtvigianisme i det 20. århundrede*, København: Vartov, 2005.
- Monrad, Kasper: *Dansk guldalder: lyset, landskabet og hverdagslivet*, København: Gyldendal, 2013.
- Oelsner, Gertrud: *En fælles forestillet nation*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2022.
- Olsen, Olaf (red.): *Danmarkshistorie* bd. 10-15, København: Politiken og Gyldendals Forlag 1990-1991.
- Olesen, Thorsten Borring og Poul Villaume: "I blokopdelingens tegn" I Carsten Due-Nielsen et al. (red.): *Dansk Udenrigspolitik Historie* bd. 5, København: Gyldendal, 2005.
- Otto, Ton and Poul Pedersen: "Disentanglig Traditions – Culture, Agency and Power". I Ton Otto and Poul Pedersen (eds.): *Tradition and Agency: Tracing Cultural Continuity and Invention*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2005, 11-49.
- Pedersen, Kim Arne: "Grundtvig på anklagebænken", *Grundtvig Studier*, 53, 2002, 184-251. DOI: <https://doi.org/10.7146/grs.v53i1.16429>.
- Rerup, Lorenz: "Tiden 1864-1914", Søren Mørch (red.): *Danmarks historie* bd. 6, København: Gyldendal, 1989.

- Rerup, Lorenz: "Fra litterær til politisk nationalisme. Udvikling og udbredelse fra 1800-1845". I Ole Feldbæk (red.): *Dansk Identitetshistorie* bd. 2, København: C. A. Reitzels Forlag, 1992, 325-390.
- Rerup, Lorenz: "Folkestyre og danskhed. Massenationalisme og politik 1848-1866". I Ole Feldbæk (red.): *Dansk Identitetshistorie* bd. 3, København: C. A. Reitzels Forlag, 1992, 337-443.
- Rerup, Lorenz: "Grundtvig and 19th Century Nationalism", *Grundtvig Studier*, 44, 1993, 16-26. <https://doi.org/10.7146/grs.v44i1.16095>.
- Sanders, Hanne og Ole Vind (red.): *Grundtvig - nyckeln till det danska?* Göteborg: Makadam, 2003.
- Stofskifte*, Tidsskrift for Antropologi nr. 13, 1986.
- Taylor, Charles: *Modern Social Imaginaries*, Durham: Duke University Press, 2004.
- Wimmer, Andreas: *Waves of War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Özkirimir, Umut: *Theories of nationalism*, Basingstoke: Palgrave Macmillan 2. ed. 2010.
- Yahil, Leni: "National Pride and Defeat: A Comparison of Danish and German Nationalism", *Journal of Contemporary History*, 26 (3/4), 1991, 453-478. DOI: <https://doi.org/10.1177/002200949102600306>.
- Zimmer, Oliver: "Boundary mechanisms and symbolic resources", *Nations and Nationalism* 9, 2003, 173-193. DOI: <https://doi.org/10.1111/1469-8219.00081>.
- Østergård, Uffe: "Hvad er det 'danske' ved Danmark", *Den jyske Historiker* 29-30, 1984, 83-135.
- Østergård, Uffe: *Hvad er en nationstat?*, Århus: Center for kulturforskning, 1988.
- Østergård, Uffe: "Bønder og Danskere". I Vagn Wählin (red.): *Historien i Kulturhistorien*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 1988.
- Østergård, Uffe: "Findes der en 'dansk' politisk kultur?". I Anne Holmen og Jørgen Norrmann Jørgensen: *Enhedskultur - Helhedskultur*, København: Danmarks Lærerhøjskole, 1989, 49-77.
- Østergård, Uffe: "Peasants and Danes: The Danish National Identity and Political Culture", *Comparative Studies in Society and History*, 34, 1992, 3-27. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0010417500017412>.
- Østergård, Uffe: *Europas Ansigter*, København: Rosinante, 1992.
- Østergård, Uffe: Björn Hettne, Sverker Sörlin: *Den globale nationalismen*, Stockholm: SNS, 1998.
- Østergård, Uffe: "Fortidens nutid - dansk nationalisme og national identitet". I Erik Bach et al. (red.): *Her og nu! Fortidsforståelse i kunst, kultur og videnskab*, København: Carlsbergfondet, 2012, 22-39.
- Østergård, Uffe: "Reformation, universalisme, partikularisme og national velfærdsstat", *Temp - tidsskrift for historie*, 14, 2017, 202-222.

CLAUS MØLLER JØRGENSEN

LEKTOR I HISTORIE

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND

AARHUS UNIVERSITET

HISCJ@CAS.AU.DK